

ДИТИНА І ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНИХ КОРДОНІВ: ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ГАННА, КОРЖ¹

Анотація

Пошук нових засад об'єднання людства відбувається на фоні ускладнення міжнародної ситуації, війни в Україні. Як не парадоксально, але за всю історію людства проблема дитини і дитинства залишається як ніколи актуальною й в бідних, і багатих країнах світу. Неподоланими для людства залишаються такі світові явища: як расова та національна дискримінація, дискримінація за рівнем освіти, голод і бідність, продовольча проблема, на глобальному та локальному рівнях ускладнюється проблема здоров'язбереження. Широкомасштабна російська збройна агресія проти України, війни, збройні конфлікти у світі загострюють проблему державних кордонів у всесвітньо-історичному масштабі. Ця ситуація вимагає особливої уваги науковців, представників різних наук (гуманітарних, природознавчих, педагогіки), осмислення проблеми в соціально-філософській і культурно-антропологічній площині. Сьогодні в Україні руйнація міст і сіл, інфраструктури внаслідок російської агресії часто спричиняє брак уваги до дітей та родин з боку культурно-освітніх і медичних установ, загострюється проблема здоров'язбереження. Уваги до родинного виховання, більш глибокого осмислення ролі вчителя, батьків у вихованні дитини вимагає також ситуація, коли в медіапросторі набуває поширення кіберзлочинність (фейки, маніпуляції і дезінформація тощо). Погіршення соціально-економічного становища в Україні впливає на матеріальне забезпечення освітнього і виховного процесу, розвиток системи української освіти, освітню і гуманітарну політику; особливої актуальності набуває питання відновлення, збереження та трансляції культурної спадщини, світоглядних і духовних орієнтирів. Виклики сучасності, динаміка постіндустріальної цивілізації, культурні відмінності між народами, актуалізують проблему співробітництва з різними країнами світу, насамперед в сфері освіти і виховання. В інформаційну епоху умовою виховання у дітей і підлітків ідентичності, почуття кордонів стає завдання формування культурної, історичної та медіаграмотності. Сучасні виклики глобалізації, соціокультурні трансформації безпосередньо впливають на фізичне і духовне здоров'я молодого покоління. Проблема дитинства вирізняється загальнопланетарним характером, адже світовий тероризм, хвороби, екологічні проблеми торкаються всіх спільнот і народів без винятку. Пізнання світових цивілізацій, культури народів світу, освітній і культурний обмін, виважений і комплексний підхід до освітньої політики мають важливе значення для побудови довіри між націями та народами. Комунікація між освітянами та інституціями сприятиме міжкультурній комунікації, організації якісного освітнього процесу. В освітніх і виховних практиках звернення до історії, минулого людства з використанням інформаційних можливостей сучасного суспільства дозволить краще уявити інтеграційні процеси, соціокультурні зміни.

Ключові слова політичні кордони, дитина, дитинство, освіта, глобалізація, ідентичність, міжкультурна комунікація.

Актуальність теми дослідження

Війни, поглиблення світової соціально-економічної диференціації і постійна конфліктність соціумів впродовж останніх десятиліть поглиблюють проблеми дитини і дитинства і на глобальному, і локальних рівнях світового суспільства. Виклики сучасності, прискорення постіндустріальних соціокультурних трансформацій, міграційні потоки впливають на життєздатність соціумів. Проблема кордонів набуває ознак світової, міжнародної кризи. Зміни, що відбуваються у людській цивілізації вимагають більш глибокого усвідомлення світоглядних засад європейського вибору України. Порушення політичних

кордонів впливає на стан міжпоколіннєвих відносин, історичну пам'ять, ідентичність підростаючого покоління. В нашій країні, в умовах збройної агресії російського загарбника, масштабних руйнацій міст і сіл, демографічної катастрофи проблематизується зв'язок між поколіннями, ускладнюються процеси формування світоглядної культури у дітей і підлітків.

У пошуках нових засад об'єднання людства проблема дитини і дитинства як на індивідуальному, так й соціальному рівнях набуває особливого значення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Попри наявні доробки, дослідники зосереджуються головним чином на психічному розвитку і становленні особистості. Вимагає поглиблення

Corresponding author:

¹ Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: ganna.korz12@hnpu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2819-353X>

розуміння взаємозв'язку освітніх і виховних практик, соціокультурних трансформацій, політичних змін. З іншої сторони, проблема політичних кордонів аналізується переважно в політичній площині, актуалізація філософсько-педагогічного аспекту цієї проблематики сприятиме виваженості євроінтеграційної політики нашої країни.

Мета дослідження

Виявити зміни змісту виховання дитини під впливом військових дій, гуманітарної катастрофи, глобальних та інформаційних трансформацій. Окреслити перспективи розширення і змістовного наповнення сучасного світоглядного виховання.

Методи дослідження

Оскільки дана проблема є інтегральною, має різні виміри (освітньо-культурний, політичний, соціальний, екологічний, психологічний тощо), пов'язана з соціокультурними і виховними проблемами, застосовуються комплексна методологія: методологія цивілізаційного підходу (У. Бек, В. Воронкова, М. Култаєва, Н. Радіонова, М. Триняк, С. Гантінгтон, Г. Фінін та інші дослідники); теоретико-методологічною основою дослідження кордонів є принципи об'єктивності, наступності, причинності та наукового плюралізму; принцип історизму, що втілюється у розгляді конкретного кордону в контексті його виникнення, політичного усталення, характеристики етапів формування та функціонування, а також ефектів і наслідків цього процесу (Коцан, 2017); феноменологічний підхід, який згідно філософської традиції аналізує широкий спектр людської свідомості; міждисциплінарний підхід до вивчення дитинства, представлений в роботах О. Козлюк, Т. Кочубей, І. Дорожко. Окреслені методи дослідження у своїй сукупності дозволяють реалізувати інтегральне бачення філософсько-освітньої предметності дитини і політичних кордонів в сучасних ускладнених соціокультурних контекстах.

Виклад основного матеріалу

Українське суспільство, як слушно зауважує М.Д.Култаєва, сьогодні відстоює свою свободу, гідність і право на незалежне існування в межах міжнародно визнаних територіальних кордонів (Култаєва, 2022). Політичний кордон – цілісне й динамічне явище, якому притаманна внутрішня логіка розвитку. Кордон є юридично закріплений та міжнародно визнаний (Коцан, 2018). Тема політичних державних кордонів широко представлена в дослідженнях сучасних та класичних авторів.

Історичні, філософські, географічні аспекти кордонної проблематики розглядаються в роботах О. Бенчак, І. Долматова, Р. Коцан, С. Устич. Вчені підкреслюють подвійну функцію кордону, який водночас розділяє об'єкти і зв'язує їх в єдине ціле (Коцан, 2017), акцентують увагу на транскордонних процесах, виділяють соціально-просторові відносини держав, природну організацію просторових характеристик світу (Бенчак, 2018).

У працях представників сучасного дискурсу глобалізації (У. Бек, З. Бауман, С. Бережна, В. Воронкова, О. Кивлюк, М. Култаєва, М. Триняк, Н. Радіонова, Й. Рюзен, Г. Фінін та інших вчених) здійснюється аналіз політичних, економічних, військових викликів і соціокультурних процесів. Особлива увага в цих та інших працях приділяється війнам нового типу, що не обмежуються певним фізичним простором, не мають чітко визначених часових координат, меж між тероризмом і війною, викликають нові кіберзагрози. Отже, в сучасних дослідженнях соціально-політичної і філософсько-педагогічної спрямованості проблема кордонів стає комплексною, включає політичні, економічні, соціальні, культурні процеси; стосується соціального почуття громадян (Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства, 2022), завдання формування культури почуттів, розвиток моральної свідомості. Проблема дитини і дитинства (як і проблема політичних кордонів) має загальнопланетарний характер, адже світовий тероризм, хвороби, екологічні проблеми торкаються всіх спільнот і народів без винятку. Філософський вимір дитини і дитинства включає широке поле питань: духовне життя дитини, світ дитячої свідомості, дитяча свідомість і поведінка, Я-ідентичність, почуття власної гідності, розвиток моральної свідомості та інші. Осмислення цих складних проблем у нашу добу прискорених соціокультурних трансформацій, міграційних процесів вимагає звернення до наробок класичної філософії, як-от: розв'язання суперечності між «світом природи» і «світом свободи» (І. Кант); питання діяльнісного відношення суб'єкта до світу у межах свідомості суб'єктивного Я, що поставив і прагнув розв'язати Фіхте; осмислення здатності до символізації, символа як апіорної логічної структури (Е. Кассіпер); герменевтична традиція В. Дільтея.

В радянській системі виховання чимало проблем міжкультурного спілкування, ідентичності, добродетності зовсім не розглядалися чи замов-

чувалися. У повсякденному житті українців відбувалось руйнування традиційного укладу життя, насадження ідеї марксистського інтернаціоналізму. З приходом незалежності відносини стали гнучкішими. Дослідники мали можливість розширити поле педагогічної та філософської літератури, антропологічних і етнографічних досліджень (які зазнали утисків і втрат в роки радянського тоталітарного режиму), отримали доступ до робіт західних філософів і педагогів, їх ідей. Під впливом цих праць питання моральних засад людського життя, моральних чеснот, громадської зрілості, патріотизму, відповідальності перед суспільством, Батьківщиною набули нових вимірів і глибини. Принципове значення для філософсько-педагогічного осмислення даної проблематики мали праці представників історичної і культурної антропології. Важливе значення для осмислення ідентичності мали праці Н. Еліаса (Еліас, 2003), в яких відомий філософ з позицій історичної соціології та культурної антропології порушує питання непрямолінійності та незавершеності цивілізаційного процесу. В працях американсько-німецького дослідника Е.Еріксона акцентована проблема становлення особистості. Вчений виходить з того, що цей процес не припиняється у підлітковому віці, розтягується на весь життєвий цикл особистості. Е.Еріксон звертає увагу на фазове переживання Я-ідентичності, формування образів себе під впливом засобів масової інформації, школи, літератури, письменників (Фюрст, Тринкс, 2018). В працях М.Мід, написаних на основі досліджень з етнології та культурної антропології, акцентувалася семантика дитинства в різних культурах, роль материнства і батьківства, дитяча свідомість і поведінка, обмін знань між дорослими і дітьми (Мід, 2022). Окреслені роботи дозволяють глибше усвідомити духовне життя дитини, світ дитячої свідомості, важливість впливу родини на формування світогляду дитини, особливо в дошкільний період (вік початкового становлення особистості).

Сучасні українські дослідники продовжуючи розвивати в своїх працях окреслену морально-етичну і культурно-антропологічну проблематику, підкреслюють важливість вільного простору невимушеної самобутньої реалізації людини, звичне й зручне місце, де б людина могла виявити й виховати свій етос (Етос і мораль у сучасному світі, 2004). Принципове значення для розуміння рамок умов на рівні організації освітніх і виховних практик, міжкультурної кому-

нікації мають дослідження в галузі української етнології (Етнографія українців, 2015) (дослідження в галузі традиційної матеріальної та духовної культури), етнопедагогіки (Гордійчук, Пукас, 2023). Проведені дослідження продемонстрували, що у вихованні дитини всі напрямки, аспекти виховання є важливими, їх важко ранжувати. Так, у підготовці дитини до дорослого життя важливе значення має розвиток емоційних, інтелектуальних, вольових якостей. Пізнавальна діяльність дітей і підлітків, світовідчуття відрізняється від дорослого, моральні якості формуються поступово. Так ситуативне і емоційно-ділове спілкування з дорослими у дітей старшого дошкільного віку поступово стає позаситуативним, дитина починає оцінювати якості особистості і спирається на моральні норми поведінки (Світ дитинства, 2015). Сформовані риси характеру, моральні якості впливають на взаємини дитини з дорослими і однолітками. Вміння дитини вибудовувати відносини з близькими людьми у родині залежить від готовності батьків, родин, інституцій координувати зусилля щодо виховання дітей.

У суперечливих орієнтаційних можливостях сучасності особлива увага має приділятися формуванню ідентичності, світоглядному вихованню дітей і підлітків. Це завдання має реалізовуватися на межі педагогіки, філософії, психології, етнопедагогіки; включати різні напрямки і аспекти виховання: морально-етичне й естетично-художнє освоєння дійсності; національно-патріотичне і громадянське виховання тощо. У мінливих контекстах сучасності, коли масова культура стає джерелом різноманітних пропозицій, а обставини життя змінюються із все зростаючою швидкістю, філософське і педагогічне знання, освітні і виховні практики стають важливим чинником формування світоглядної культури, культури почуттів (В.Сухомлинський), почуття ідентичності. Врахування єдності різних вимірів виховання, філософсько-педагогічних концепцій (генетична епістемологія Ж.Піаже, теорія морального розвитку особистості Кольберга; вивчення історичного розвитку пізнавальних процесів) дозволяє побачити виховні практики в площині цивілізаційного розвитку, соціо-і психогенетичного розвитку особистості.

Різноманітні виховні практики у дитячому віці (ігри, книжки, уроки музики, участь у скаутському русі, основи образотворчого мистецтва, плавання) розвивають природні схильності дитини, пізнавальну активність у природному та соціальному

довкіллі, сприяють емоційному та соціальному розвитку, формуванню Я-ідентичності. У дитячому віці особливо інтенсивне формується мовленнєва культура, дитяча свідомість. Розвинена мовленнєва культура дозволяє особистості у дорослому віці більш яскраво й адекватно виражати свої думки, виявляти суперечності, бачити суспільно-політичні проблеми.

Висновки

Сучасні соціокультурні та інформаційні процеси впливають на зміну засад багатьох сфер людського життя: переосмислюється зміст і напрямки освітньої і виховної діяльності, засади забезпечення участі в житті суспільства всіх верств населення, народів і культур. Проблеми дитини і дитинства як і проблеми

політичних кордонів мають загальнопланетарний характер, зачіпають інтереси всього людства незалежно від місцезнаходження культур і спільнот. Налагодження координованої співпраці між освітянами і інституціями, представниками різних культур у освітньому просторі є багаторівневим процесом, необхідною умовою міжкультурної комунікації, запобігання насилля, міжпоколіннєвої справедливості. У сучасному багатополлярному світі, трансформації кордонів і непередбачених транскордонних процесів, переплетіння різноманітних практик українська традиція освіти і виховання, світоглядний і методологічний потенціал науки і філософії мають стати важливим ресурсом захисту національних інтересів, прав дитини.

Список використаних джерел

- Бенчак О. Ф. Проблематика кордонів і транскордонних процесів у соціогуманітарних науках. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21, № 11. С. 62-69.
- Гордійчук М. С., Пукас І. Л. Етнопедагогіка дитинства: навчально-методичний посібник Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 168 с.
- Еліас Н. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Київ : «Перун», 2003. 672 с.
- Етнографія українців: навч. посібн. / за ред. проф. С. А. Макаруча; вид. 3-є, перероб. і доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 711 с.
- Етос і мораль у сучасному світі / Т. Г. Аболіна, А. М. Єрмоленко, О. О. Кисельова та ін. Київ : ПАРАПАН, 2004. С.3
- Коцан Р. І. Наукове дослідження політичних особливостей формування і функціонування державних кордонів: принципи та підходи. *Політичне життя*. № 3. 2017. С. 47.
- Коцан Р. Розвиток теоретичних засад дослідження державних кордонів. *GRANI*. 21(6) 2018. С. 68.
- Коцан Р. Функціонування державних кордонів та розвиток прикордонних регіонів. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 1. С. 101.
- Култаєва М. Д. Мир і війна у постіндустріальних соціокультурних контекстах / М. Д. Култаєва. Освіта і доля нації. Освіта та екзистенційні виклики сучасності: війна та нові різновиди пандемії : матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 30 верес. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; редкол.: М. Д. Култаєва (голов. ред. та ін.]. Харків, 2022. С. 5.
- Коляденко С. Маргарет Мід – засновниця культурологічної теорії трьох типів культур. Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / редкол. М. А. Козловець, Л. В. Горохова, О. В. Чаплінська [та ін.]. Житомир: Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2022. С. 114-120.
- Світ дитинства : комплексна освітня програма для до- шкільних навчальних закладів / упоряд. : О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богущ та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 200 с.
- Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf
- Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія / пер. з нім. Вахтанга Кібуладзе. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, Інститут релігійних наук св.. Томи Аквінського, 2018. С. 346-349.

References

- Benchak O. F. (2018). Problematyka kordoniv i transkordonnykh protsesiv u sotsiohumanitarnykh naukakh. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani»* T. 21. 11. 62-69.
- Hordiichuk M. S., Pukas I. L. (2023). Etnopedahohika dytynstva: navchalno-metodychnyi posibnyk / avt.-upor. M.S. Hordiichuk, I. L. Pukas, Kamianets-Podilskyi: Vydavets Kovalchuk O. V. 168.
- Elias N. (2003). Protses tsyvilizatsii. Sotsiohenetychni i psykhohenetychni doslidzhennia. Kyiv: «Perun». 672.
- Etnohrafiia ukrainsiv: navch. Posibn (2015) / za red. prof. S. A. Makarchuka; vyd. 3-ye, pererob. i dop. Lviv: LNU im. I. Franka. 711.

- Etos i moral u suchasnomu sviti (2004) / T. H. Abolina, A. M. Yermolenko, O. O. Kyselova ta in. Kyiv : PARAPAN. 3
- Kotsan, R. I. (2017). Naukove doslidzhennia politychnykh osoblyvostei formuvannia i funktsionuvannia derzhavnykh kordoniv: pryntsyipy ta pidkhydy. *Politychne zhyttia*. 3. 47.
- Kotsan, R. Rozvytok teoretychnykh zasad doslidzhennia derzhavnykh kordoniv. *GRANI* 21(6). 66-77.
- Kotsan, R. (2018). Funktsionuvannia derzhavnykh kordoniv ta rozvytok prykordonnykh rehioniv. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. 2018. № 1. S. 101.
- Kultaieva, M. D. (2022). Myr i viina u postindustrialnykh sotsiokulturnykh kontekstakh. *Osvita i dolia natsii. Osvita ta ekzystentsiini vyklyky suchasnosti: viina ta novi riznovydy pandemii : materialy KhKhIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kharkiv, 30 veres. 2022 r. / Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody; redkol.: M. D. Kultaieva (holov. red. ta in.]. Kharkiv. 5.*
- Koliadenko, S. (2022). Marharet Mid – zasnovnytsia kulturolohichnoi teorii trokh typiv kultur. Aktualni problemy suchasnoi filosofii ta nauky: vyklyky sohodennia: zb. nauk. prats / redkol. M. A. Kozlovets, L. V. Horokhova, O. V. Chaplinska [ta in.]. Zhytomyr: Vydavnychi tsestr ZhDU imeni Ivana Franka. 114-120.
- Svit dytynstva (2015) : kompleksna osvitchna prohrama dlia do- shkylnykh navchalnykh zakladiv / uporiad. : O. M. Baiier, L. V. Batlina, A. M. Bohush ta in. Ternopil: Mandrivets. 200.
- Sotsialno-ekonomichni ta humanitarni naslidky rosiiskoi ahresii dlia ukrainskoho suspilstva URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf
- Fiurst, M., Trynks , Yu. (2018). *Filosofia* / per. z nim. Vakhtanha Kibuladze. Kyiv: DUKh I LITERA, Instytut relihiinykh nauk sv. Tomy Akvinskoho. 346-349.

GANNA, KORZH – PhD in Philosophy,
Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: ganna.korzhl2@hnpu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2819-353X>

THE CHILD AND THE ISSUE OF POLITICAL BORDERS: A PHILOSOPHICAL-PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract

The search for new principles of uniting humanity is taking place against the backdrop of the international situation becoming more complicated, with the war in Ukraine. Paradoxically, throughout the history of humanity, the issue of children and childhood remains as relevant as ever in both poor and rich countries worldwide. Humanity continues to struggle with such global phenomena as racial and national discrimination, educational disparities, hunger and poverty, food insecurity, and challenges in health preservation at both global and local levels. The large-scale Russian armed aggression against Ukraine, wars, and armed conflicts around the world exacerbate the issue of state borders on a global-historical scale. This situation necessitates special attention from scholars, representatives of various fields of study (humanities, natural sciences, education), and the contemplation of the problem on social-anthropological and cultural-anthropological levels. Currently, in Ukraine, the destruction of cities and villages, infrastructure due to Russian aggression often leads to a lack of attention towards children and families from cultural, educational, and medical institutions, exacerbating the issue of health preservation. The situation also demands attention to family upbringing, a deeper understanding of the role of teachers and parents in child development, especially as cybercrimes such as fake news, manipulation, and disinformation proliferate in the media space. The worsening socio-economic conditions in Ukraine affect the material provision of the educational and upbringing processes, the development of the Ukrainian education system, educational and humanitarian policies. The question of restoring, preserving, and transmitting cultural heritage, worldviews, and spiritual orientations becomes particularly pertinent. The challenges of modernity, the dynamics of post-industrial civilization, cultural differences between nations highlight the importance of cooperation with different countries worldwide, especially in the fields of education and upbringing. In the information age, fostering cultural, historical, and media literacy becomes a crucial task in shaping children's and adolescents' identities and understanding boundaries. The contemporary challenges of globalization, sociocultural transformations directly impact the physical and spiritual health of the younger generation. The issue of childhood is characterized by its global nature, as global terrorism, diseases, and environmental problems affect all communities and nations without exception. Understanding world civilizations, the cultures of the world's peoples, educational and cultural exchanges, a balanced and comprehensive approach to educational policies are crucial for building trust between nations and peoples. Communication between educators and institutions will facilitate intercultural communication and the organization of quality educational processes. In educational and upbringing practices,

referencing history and humanity's past using the informational capabilities of modern society will allow for a better understanding of integration processes and sociocultural changes.

Key words: political borders, child, childhood, education, globalization, identity, intercultural communication.

© The Authors(s) 2024

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 05.07.2024

Accepted date 15.07.2024

Published date 05.08.2024

How to cite: Ганна, Корж. Дитина і проблема політичних кордонів: філософсько-педагогічний аспект. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house "Helvetica", 2024. 20 (97). P. 58–63.

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-07>